

ELŐSZÓ

Amióta az ember története a világ teremtésének történetéhez fűződik, élete változatlanul küzdelem. Azt mondja Madách *Az ember tragédiájában* az Úr: „Ember küzdj, és bízva bízzál!” Azonban ez a küzdelem nem azt célozza, hogy az ember a küszködésben kimerüljön, vagy éppen elmerüljön, hanem azt jelenti, hogy az ember küzdjön az élet boldogságáért.

A küzdelmek keservét az élvezetek édesítik meg. Szükséges is az életharc megvívásához, hogy a mindennapi robotos munka szürkeségét élvezetek színesítsék.

Az ember mint tudatos lény kezdettől fogva célokért küzd. Eszmék megvalósítása, sikerek, örömök elérése hevíti. Arra törekszik és törtet, hogy verejtékes munkáját az örömök glóriája minél zuhatagosabban sugározza be. Az élvezetek csokra a boldogság, melyből kinek-kinek kevesebb vagy több jut. De mindenki azon buzgólkodik, hogy ez a csokor minél gazdagabb legyen.

Az ember kezdettől végig a munka robotja mellett nem csak a pihenést, a nyugalmat, a kényelmet kereste, hanem mindig hajszoalta, sőt hajszoalni is fogja a lelki és testi örömeket. Mert úgy a kezdetleges, mint a kifinomodott emberi élet hármas egységet kíván, a munka, a pihenés és az élvezet együttvalóságát.

A munka érdemesít a pihenésre, a pihenés kölcsönöz erőt a munkához, de az élvezet adja meg az élet igazi zamatát. Ezért történhetett meg, hogy az embert sorozatosan messze ragadták az érdeklődés és a vágy csodaszarvasai. És így jutott el az élni-tudáshoz. S amit az ember, a természet mindig bőven terített asztaláról valahol a nagyvilágban a maga családi asztalára vihet, az hamarosan elterjed az egész földön, hogy az életet változatosabbá és kellemesebbé tegye.

Az ember nemcsak lelki, hanem ideg- és így gyomor-életet is él. A lelki gyönyörök mellett a testi örömök okoznak élvezetet.

Az emberrel az érzékei játszanak. A bölcsőtől a sírig, útszakaszonként más és más ez a játék. Életkor szerint változó. Étél, ital, szerelem, szórakozás s minden egyéb, ami e fogalmakon kívül még jó, szép és kellemes – az emberi élet örömeit gyarapítja.

Ilyen élvezet a dohányzás is. De amíg egyik-másik élvezettől az embereknek az élet egy-egy keresztútjánál el kell búcsúzniuk, addig a dohányzás élvezetének élhetnek a serdült ifjúkortól a sírig. Férfiaknak, nőknek, ifjaknak, aggoknak egyaránt szenvedélye.

Aki megismerkedik a dohányzással, örökös frigyre lép vele. Pajtások, szerelmesek, barátok maradnak. A világon kevés olyan élvezet van, mint a dohányzás, amelynek mindenki holtá napjáig rabja maradhat. A dohányzás ma már hozzátartozik az emberek életéhez. S amikor a földön az Egyenlítőtől fel az Északi- és le a Déli-sarkig már mindenhol dohányoznak, méltán érdekelheti az emberiséget a dohányzás története – amely egyúttal az emberiség kultúrtörténelmének színes mozaikdarabja. A világ minden népe dohányzik, és éppen ezért kétségtelenül véletlen, hogy a dohányzás történetét összefoglalóan és részletesen még egyetlen nyelven sem írták meg.

A legelterjedtebb szenvedélynek hézagpótló megírásával természetesen nem a dohány termelésének, gyártásának és kereskedelmének statisztikáját állítottam össze. Ellenkezőleg, a földkerekségnek azokat az érdekes adatait és eseményeit sorakoztatom fel, amelyek a füstölés élvezetének szokásától a dohánynövény felfedezésén keresztül a dohányzás fejlődésére, elterjedésére és világuralmára vonatkoznak.

Az emberiség és a dohányzás az utóbbi évszázadok alatt szinte egy fogalommá forradtak. Könyvem ennek a regényes egymásba-kulcsolódásnak története.

Budapest, 1937. április

A Szerző

A FÜSTÖLÉS

Az embert már megteremtése pillanatától vágyak csigázták. Szeretett élni, mégpedig minél jobban. A környezethez való állandó alkalmazkodás kifejlesztette benne az élni-tudás érzékét. Ez az ösztönös tehetsége a tökélynek lassanként olyan fokára emelkedett, amelyet bátran az élni-tudás művészetének nevezhetünk. Nagy út volt azonban odáig, amíg az ősemler tapogatózása eljutott az életművészetig.

Az élni akaró ember testét, lelkét mindig hevítették a legkülönbözőbb igények – amelyeket igyekezett is kielégíteni. Vannak első-, másod- és harmadrendű szükségletek, melyek között egyike a legfontosabbnak a táplálkozás. Az emberrel veleszületett az ingyencsége. Ennek kielégítése érdekében a „legtökéletesebb állat” elméje sok mindent kitalált. Igyekezett maga körül mindent a saját kénye-kedvére alakítani és rendezni.

A hajdani lucullusi¹ lakomák étel- és italsorát még ma is mint nevezetességet emlegetjük. Már akkor tüneményesen értettek az élethez! Csak természetes, hogy telt gyomorral megkivánták a füstölést. Különösen azóta, hogy Noé² legelőször kisajtolta a szőlőbogyót, és szomjúhozta mámorító nedvére. S hogy ebből az ember minél többet tudjon kortyolni, ösztönösen ráeszmélt a torkot szárító füstölés élvezetére. Ha nem is tudták magyarázatát, hogy a füstnyelés előnyösen csökkenti a szájüreg nyálkaképződését – fontos volt, hogy jólesett a meleg füst szívása, és mámort talált az emberiség a bodor füst eregetésében.

Amikor kutatjuk tehát a dohányzás szenvedélyének gyökerét és családfáját, a dohány-elfüstölés felfedezését megelőző időkbe kell visszapillantunk. Mert a pipázás régibb eredetű, mint ahogy a dohány általánosan ismeretessé vált. Ugyanis amikor a dohány nálunk Európában még ismeretlen fogalom volt, és Amerikán kívül sokféle egyebütt is – már nemegye európai, ázsiai és afrikai nép hódolt a füstölés szokásának. Talán a kiváltóságosabb elemek kezdték, de utánózták őket az egyszerűbb réteghez tartozók is.

Ha régi elsárgult írásokban kutatunk a füstölés szokásának eredete után, egy szívbe-markoló ó-perzsa mondára bukkanunk, mely így meséli:

„A régi jó világban, amikor az idő még fiatal volt, és mindenkinek annyi jutott belőle, amennyit akart, élt Mekkában egy derék, kiváló ifjú, mint amilyenek akkor a férfiak általában voltak, és aminőnek a mostaniaknak lennie kellene. Sok kincse volt,

de egyet sem féltett jobban és értékelt többre, mint szép és erényes feleségét. Ez hirtelen megbetegedett és meghalt. A férfi egész erejével iparkodott, hogy nagy lelki fájdalmát leküzdje. Utazással igyekezett lelke bánatán könnyíteni – és ezenkívül a Próféta engedelmeivel Mekka négy legszebb szüzét vette feleségül. De első felesége elvesztésébe nem tudott belenyugodni. A bánat egyre emésztette. Ezért elhatározta, hogy felkeresi a sivatagban lakó szent remetét, akinek bölcsességéről már annyit hallott. A jámbor remete úgy fogadta őt, mint gyermekét az apa. Kérte az ifút, öntse ki előtte a szíve bánatát; majd így szólt hozzá: Gyermekeim menj el a feleséged sírához, és ott majd találsz egy növényt, tépd azt le, tedd be egy szárba, és miután meggyújtottad, a füstjét szívod be. Ez lesz a te feleséged, az apád, az anyád, a testvéred, de mindenekfelett a te tanácsadód, ez majd bölccsé teszen, és lelkedet felvidítja. – A csodafű használt, és lassanként mások is, mind többen megpróbálkoztak vele.”

Eddig az ó-perzsa monda. Kétségtelen, hogy az ó-világi népek egyik-másika már jóval Amerika felfedezése előtt is füstölt.

Erre vall, hogy a hajdani római telepítések feltárásánál számos olyan eszközt találtak, amelyekből megállapítható, hogy füstölésre használták. A régi rómaiak a pipázást valószínűleg a keleti népektől vették át, akiknél ez a szokás már régebben dívott.

Hérodotosz³ is beszél arról, hogy a szkíták a kender levelét faszénparázásra rakták, és annak füstjét magukba szívták. Ugyanúgy élvezték a füstölést a trákok is.

Európában már az ókorban a Római Birodalom területén kívül másutt is füstöltek a népek. Füstöléshez használt eszközöket ókori sírokban, sőt a történelem előtti idők-ből is találtak Európa területén. Ezek a pipafejek égetett agyagból, vasból, bronzból készültek. Hasonlatosak a maiakhoz. Irland⁴ földjéből sokat sikerült felszínre hozni. Még népmonda is kerekedett a „tündéripipák”-ról. Úgy ismeretes, hogy évezredekkel ezelőtt az olimposzi lakomákon a mitológiai istenek is élvezték már a füstölést. Jellemző, hogy a füstölésnek külön istene volt, még pedig a jótéteménynek, a jót-tevésnek boldogságát a füstölés élvezetével közösen megszemélyesítő istene – Telesphorus,⁵ akit az utókor számára úgy örökítettek meg, hogy uralkodói jogar helyett pipát tart a kezében.

Ókori füstölő kanál

Szintén a pipázás ősi eredetét bizonyítják az Európa-szerte történt ásatások, melyek az ókor végére eső időkből származó agyag-, fa- és kőpipákat hoztak felszínre. Ezeket a népvándorlás korában használták.

Európában a dohány meghonosítása előtt martilapu, kender, levendula és más növények részben kábító hatású, részben illatos leveleit füstölték el. A kuruzslás eszközei kö-

zött régente, de ma is többféle növény száraz levelét, szirmát tömik pipába, burgonyaét, rózsáét, ibolyáét és egyéb bódító fű levelét.

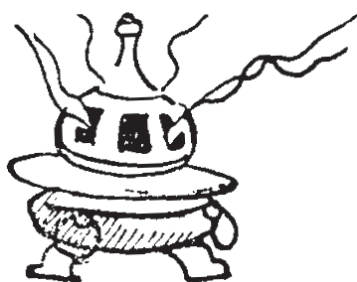
A füstölés ősi szokásáról szóló értesüléseinket megerősíti Plinius⁶ görög bölcselő is, aki erről a következő érdekes feljegyzésével szolgáltatott bizonyítékot: „A barbároknál illatos füvek, főként gyékény-sás füstjének beszívása van szokásban. A füstöt nádcsvön szívják be. Állítólag ez meggyógyítja az idült köhögést, kiváltképp, ha az ember minden szívás után malaga-bort kortyolgat.” Bár arról, hogy az emberek ősidők óta hódoltak a füstölés szenvedélyének, Hérodotosz és Plinius feljegyzésén kívül nem maradtak reánk történeti hitelű írások, mégis különböző jelek igazolják, hogy az Amerika területén kívül lakó fekete-bőrűek sokkal előbb füstöltek, mint a fehérek. Természetesen szintén nem dohányt, hanem kissé részegítő tulajdonságú kendert – és „dachá”-t, egy különleges afrikai kenderfajtát. A mgeia-négerék idős férfiai vízpipából még ma is kenderfüstöt szívnak. De a feketék pipáik megtöltésére más különféle szárított növénylevelet is használtak. Hogy milyen ősieken gyökerezett e népfajban a füstölés szenvedélye, az a Becsuana-földön⁷ dívó, hagyományos népszokásból még ma is tapasztalható. A becsuán pipát rögtönöz magának a pusztán, úgy, hogy egy kevés homokot halomba kotor, és tetején tölcérszerű üreget hagy. Ezt füstölni való növénylevéllel, leggyakrabban „dachá”-val megtölti. Szénparazsat dob rá. És miután a homokon át vízszintesen egy csövet illeszt a füstölgő, száraz növényanyagig – hasra fekvé pöfékeli.

Más dél-afrikai törzsek a primitív becsuánt pipa dolgában valósággal lepipálták, dohányzóeszköz tekintetében annyira fejlettebb igényűek voltak. Furcsa pipáikat bivaly-, antilop- és egyéb szarvakból készítették a kender vagy „dachá” elfüstöléséhez. De még ezek a szerszámok is kezdetlegesek. Nincs a mai értelemben vett, kényelmes, szájhoz idomuló szopókájuk. A szarv széles végének nyílását illesztik szájukra, és a szárba dugott pipafejből pöfékelnek. Ez a művelet valóban fáradságot igényelt, de nekik így is pompás élvezetet nyújtott. Ezekhez mérten viszont a nyám-nyám négerék már szinte mint világfiak füstöltek, fából farigcsált kettősfejú pipáikból.

Az afrikai bennszülöttek nemcsak az ókorban szívtak dohány helyett egyéb kábító növényeket, hanem a dohányt még ma is a majomkenyérfa szárított virágkelyhével pótolják. Ahogy pedig manapság a dohány mellett egyéb – afrikai fogalmaik szerint finom – kábító növényfélék szívását élvezik, éppígy megtehették ezt az ókorban is. Tehát az a feltevés, hogy Afrikában már Kolumbusz⁸ kora előtt termelt dohány, nem dől meg azáltal, hogy ott régente más növények levelét füstölgették. Az afrikai bennszülöttek igényei általában még most is alacsonyrendűek. Ázsiában a kirgizek földbevált kisebb üreget tömtek meg füstölni való száraz növényvel. Parazsat helyeztek rá, aljára körös-körül hosszú, kifúrt növény szárakat dugdostak, körülülték, és társas szívást rendeztek.

Tolsztoj⁹ *Hadzsi Murát* című regénye szerint ugyanígy dohányoztak az orosz katonák a Kaukázusban. A kirgizek ázsiai hona mily messzire esik az afrikai becsuánok földjétől! És hol volt még az ókorban nem is a repülőgép, nem is a vasút, de egyáltalában a földrészek közötti rendszeres közlekedés és érintkezés? S mily különös, hogy mégis mennyire rokon az a mód, ahogyan a füstölést üzték.

Amíg azonban az kétségtelen, hogy Kolumbusz előtt Európa még nem ismerte a dohányt, az viszont megállapítható, hogy a füstölés az emberiség ősrégi szokása. Az óvilág nem egy táján, kiváltképp Kínában – hol egy őshonos dohányfajta is tenyészik – számos pipafej került napvilágra, melyek a történelem előtti időből származnak. Az Amerika őskori rétegeiből felszínre került agyag, szerpentin és zsírkő pipafejek azonban arra vallanak, hogy a dohány élvezetére Amerika őslakói tanították meg az ázsiaiakat, akik a befagyott Bering-szoroson át juthattak Amerikába. Ott megismerkedtek a dohányzással, és Ázsiában is bevezették.

Régi füstölő edény

Ez ma már nem pusztá feltevés. Mert a Párizsban élt magyar Hevesy tudós tanár irányjelölése alapján a szintén magyar származású Dél-Amerika kutató, Henke Tádé¹⁰ felfedezése azt az érdekes megállapítást eredményezte, hogy az ázsiai népeknek a Csendes-óceánon átszivárgott előnyomulása nemcsak a Húsvét-szigetig, hanem egészen Amerika földjéig történt. Erre mutatnak a nyelvészeti nyomvonalak, melyek igazolják, hogy a tűzföldi ona vagy shelknam nép turáni eredetű. Még mielőtt a Tűzföld leszádadt a kontinensről, tehát jóval megelőzve Amerika felfedezését, kerültek oda északibb tájakról. Vándorlásuk nyomvonalát a tőlük északra fekvő theuelche-nyelvterületben¹¹ kinyomozták. Ezek értelmében a Chile déli partsávján talált inka emlékek nem inkák, hanem szumir,¹² azaz turáni eredetűek. Akkor pedig az inkák turániak voltak.¹³ Ezt a felfedezést támasztja alá dr. Barbeau¹⁴ torontói egyetemi tanár, amikor két éve egyes dél-amerikai törzsekről megállapította, hogy zenéjük mongol eredetre vall.

Az Atlantisz nem tartozik többé a legendák világába. Ma már megállapítást nyert, hogy Platón¹⁵ dicsérte kultúráját. Szolón¹⁶ megrajzolta térképét. Az ó-egyiptomi saisi iskola¹⁷ pedig tanította az Atlantisz geográfiáját.

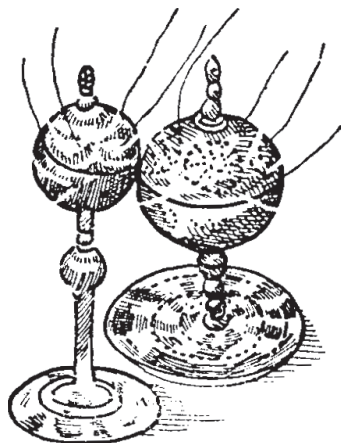
Szédületes kép: Atlantisz a Csendes-óceánon, mongolok- turániak az amerikai kontinensen – évezredekkel ezelőtt!

Nem kétséges, hogy a tenger hátán juthattak oda. S közülük vándorolhattak ugyanúgy vissza is. A visszakerülők a Csendes-óceán szigetein és akár az Atlantiszon át hozhattak magukkal dohányt az ázsiai partokra. Így egyáltalán nem vonható kétségbe, hogy az ázsiai őskultúra fellegvárában, Kínában a dohánnyal, már pár évezreddel Kolumbusz előtt megismerkedtek.

Kína műveltsége abban az időben már kimagasló lehetett. Csak gondoljuk meg, hogy a VI–VII. században kínai történészek arról adnak számot, hogy népük fiai kelet felé áthajózták a tengert – valószínűleg az amerikai partokig... De a Nap Fiai¹⁸ jóval utóbb, még a XIV–XV. században is annyira elzárkóztak a fehér ember szeme elől, hogy addigi belső életviszonyaikról vajmi kevés bizonyosat tudhatunk. Azonban nincs ok kétkedni benne, hogy a saját őskultúrájába gubózott kínai nép már a hajdankorban élvezte a dohányt. Az Amerikán kívül eső földrészekén élők a XVI. századig túlnyomólag arra fanyalodtak, hogy az igazi dohány helyett más növényt füstöljenek el. Mindez arra vall, hogy az emberek igényeiket az adott helyzet szerint igyekeztek kielégíteni. Ahol nem ismerték a dohányt, beérték ott a kezük ügyébe akadt olyan növényekkel, amelyek ha kevésbé is, de szintén mámorító hatásúak voltak.

Ez érthető, különösen, ha tudjuk, hogy még a dohány őshonában, ahol pedig napjainkban erre szükség igazán nem volna: a sziú indiánok vallásos szertartásaikhoz is különféle növények, főként a vörös fűz héjának füstjét szívják.

Hát még ahol a szükség kényszerítő hatalom! Szerepet játszik az emberek különböző élvezetének kielégítésénél is. A kamcsatkaiak ma is némely gyökérből készítenek pálinkát. A napkeletiek egy pálma gyümölcséből sajtolnak bort. Madagaszkár szigetének lakói nem egyszer sáskából készített péppel úzik el éhségüket. Mifelénk ha babkávénincs, a pörkölt árpa leve is pótolja a feketekávéét. A természet eleve mindenről gondoskodik, és a szükség megtanítja az embert a hiány pótlására. A világháborúban ha elfogyott a dohány, a katonát hányszor rávette az ínség, hogy egyéb száraz levelet szívjon. Csak mindenáron füstölni lehessen!

Régi füstölő edények

Azok az ókoriak, akiknek a dohányról sejtelmük sem volt, mennyivel inkább beérték az illatos füvek elfüstölésével. Csak kielégíteni a vágyat, a viszonylag legalkalmasabbal.

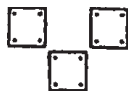
Ez ma is mindenben így van.

Hosszú út vezet a Paradicsomtól az üvegpalatáig. De valószínű, hogy amikor az ősember az elemek közül a tűzzel megismerkedett, csakhamar gerjeszteni is megtanulta.

És addig játszott a tűzzel, amíg azt hitte, hogy már hatalmába hajtotta – pedig éppen ellenkezőleg, a tűz hódította meg az embert, ha kezdetben csak az illatos füvekkel tömött pipák paraszának varázsával is.

S Európa részére csak évezredekkel azután fedezték fel a nikotinos növényt, amely kellemesebb minden elődjénél.

Nem tudjuk azonban, hogy majdani ükunokáink egy még külön idegzsongító növényre nem fognak-e rábukkanni, és nem térnek-e majd át annak az elfüstölésére?

TARTALOM

Előszó	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	5
A füstölés	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	7
A dohány és a dohányzás felfedezése	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	13
A dohány elnevezésének eredete	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	23
A dohány és a dohányzás terjedése	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	28
A dohányzás intézményes tiltása	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	41
A szivarozás története	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	53
A pipázás története	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	67
A dohány füst nélküli élvezetének története	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	86
A cigarettázás története	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	97
A dohány gyógyító és egyéb előnyös hatása	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	113
A nikotin és a dohány nikotin-csökkentése	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	121
A rágyújtás	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	132
A dohány mint kenyéradó	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	139
A dohányzás úttörői és előkelő alakjai	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	151
Szellemi nagyságok és a dohányzás	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	157
A nők és a dohányzás	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	165
„Tilos a dohányzás!”	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	173
A dohány térhódítása	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	179
Füstkarikák	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	182
Irodalom	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	189

~ FÜGGELÉK ~

Életünk melódiája szól (Csontó Sándor)	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	193
Elfüstölt évtizedek (Csontó Sándor)	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	210
Jegyzetek	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	220
Képjegyzék	~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~	231